

NI DESMEMÒRIA NI OBLIT

L'aportació de la literatura concentracionària

David Serrano i Blanquer

La literatura de tema concentracionari, en les seves diverses formes i gèneres, que anirien des dels dietaris, les memòries, les obres de ficció o l'assaig, però que, en qualsevol cas, s'inclourien dintre l'anomenada literatura del jo, està vivint un moment de refluorament editorial certament significatiu.

M'agradaria començar, però, fent una precisió terminològica, si més no per evidenciar que l'ús del concepte "Literatura de l'Holocaust", sota el qual se sol incloure tot aquest tipus d'obres, resulta no només parcial, sinó carregat d'un seguit de connotacions, procedents lògicament de l'anàlisi jueva, que fan que sigui difícil de poder-hi encaixar bona part de les obres procedents de la resistència francesa, alemanya o de la literatura anglesa o catalana i espanyola. Valdria la pena precisar, per tant, allò que realment entenem per aquest tipus de literatura de la shoah, entesa com la percepció i l'anàlisi de la persecució sistemàtica del poble jueu exemplificada en la Solució Final, dintre la qual tenim publicacions recents d'un cert calat, cas de les dues darreres traduïdes d'Imre Kértesz: l'assaig *Un instant de silenci en el paredón*, una anàlisi lúcida de l'horror sofert pel poble jueu cinquanta anys més tard, o la reflexió en forma de memòria *Kaddish por el hijo no nacido*. La seva varietat espacial en seria també un tret característic, per tal com podem trobar-hi tant literatura del gueto, cas de les darreres edicions -completes diuen- del *Diario de Ana Frank* i biografies recents com la de Mirjam Pressler, *¿Quién era Ana Frank?*; literatura del camp (la més nombrosa), amb excel·lents aportacions com la de Roman Frister, *La gorra o el precio de la vida* o la reedició imminent de la impressionant, i encara poc entesa, *Sin destino*, d'Imre Kértesz; literatura de la "peripècia vital", un exemple evident de la qual seria *La treva*, de Primo Levi o l'esfereïdor relat de Willy Berler, *Superviviente del infierno*; com les memòries en un sentit més estricte: per exemple les de David Grossman, Violeta Friedman, Elie Wiesel, Eugen Kogon,

AGNES SASSOON

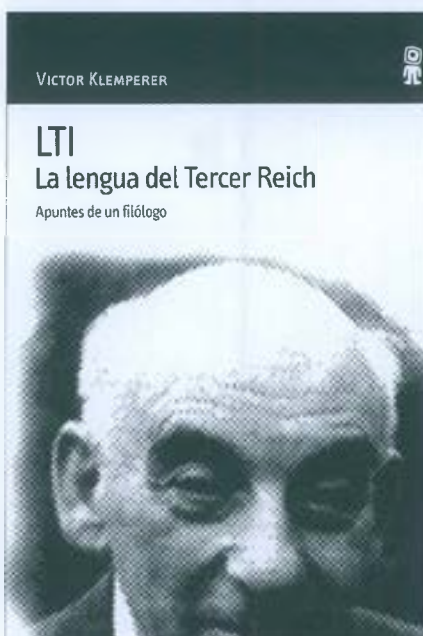
HE SOBREVIVIDO

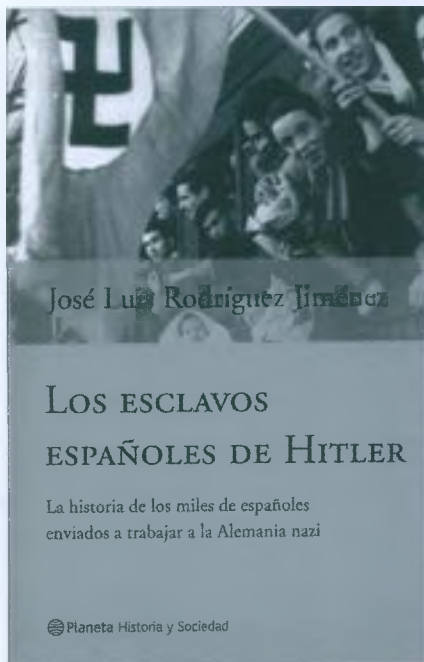
Una niña
en los campos
de exterminio
nazis

FLOR DEL VIENTO

Germaine Tillion i tants d'altres. En qualsevol cas, el seus referents ideològics més clars continuen sent les figures de Theodor Adorno, sobretot mitjançant les seves *Notes sobre Literatura*, ara editades en català, o el clàssic *Crítica de la cultura i societat*; Jean Améry, amb l'encara per descobrir *Par-dela le crime et le chatiment*; o Primo Levi, que, a *Els enfonsats i els salvats* fa una aportació per ara força definitiva a la visió del món concentracionari des de la doble perspectiva: sociològica i filosòfica. Bona part de les obres de tema concentracionari trobaran aquí el seu substrat reflexiu en els matisos mostrats al voltant de la denominada "zona grisa" de la consciència humana (mots força propers als d'André Malraux), com també en l'assaig fonamental objecte de culte d'Enzo Traverso, *La historia desgarrada. Ensayo sobre Auschwitz y los intelectuales*.

Al costat d'aquest tipus de textos trobem, però, un conjunt d'obres que estan escrites des d'un posicionament ideològic i ètic substancialment diferents dels anteriors, malgrat que mantinguin una clara unitat temàtica, de llenguatge, de recursos, d'estil i fins de rerefons. Tant és així que més d'un s'ha atrevit a plantejar (fet molt discutible tècnicament) la necessitat que sigui considerat un nou gènere, cas d'Annette Wieviorka o de Jaime Vándor. Aquestes són obres per les quals els termes de literatura concentracionària, de la resistència o la deportació serien potser els més adients (per la fidelitat conceptual). Els seus referents ideològics serien els autors compromesos socialment i políticament amb els règims democràtics ja abans del conflicte bèl·lic, com el recentment traduït Robert Antelme, amb la reflexiva i esperançada obra testimonial *La especie humana*, o l'encara poc conegut entre nosaltres David Rousset i el seu *Univers concentrationnaire*. En aquesta línia trobaríem també les obres encara per traduir de Maurice Blanchot, com *L'écriture du désastre*, o la nissaga que, sobre el seu pas per Buchenwald, ha inclòs Jorge Semprún en les seves darreres obres de tema memorialístic, on el seu pas pel partit comunista i la resistència es barregen amb els records del camp. El tema, com a Levi, es converteix en recurrent, reiteratiu,

NI DESMEMÒRIA NI OBLIT

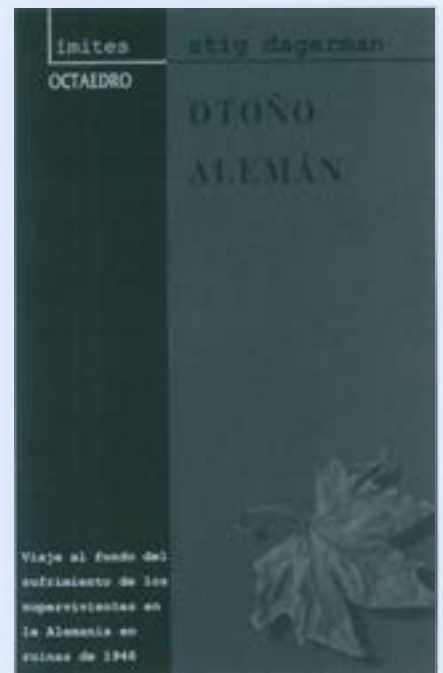

diria que en obsessiu en tot l'abast del terme, com es pot veure en la brillant –per fi– i recentment traduïda *Viviré con su nombre, morirá con el mio*. Aquesta obsessió i impossibilitat de superació de l'horror sofert agermanaria els tràgics finals dels casos emblemàtics de tres escriptors i intel·lectuals jueus: Levi, Améry o Paul Celan, de qui ja comptem amb bones traduccions al català i castellà de la seva imprescindible "Todesfuge", Poemes i *Obras Completas*.

Dintre d'aquest tipus de literatura, en la qual cal situar les escasses aportacions que s'han fet des de la literatura catalana i espanyola, caldria destacar, més enllà del cas de Semprún (immillorable a *El largo viaje* encara), o dels textos autoeditats per Mariano Constante, la figura de Joaquim Amat-Piniella, que, amb una sola obra en prosa de tema concentracionari, *K.L. Reich*, analitza amb la màxima precisió i intuïció, degut al seu aïllament personal i polític, el conjunt del món concentracionari, en una obra amb una gran capacitat de síntesi i de visió ètica global del fenomen, per la qual cosa caldria situar-la, com ja he anunciat reiteradament des de l'aparició del text que ell hauria publicat el 1946, al costat dels grans noms de la literatura europea dels camps. D'ell també comptem amb un document esfereïdor d'un gran valor històric: els 71 poemes que va escriure

dintre els camps de refugiats francesos de Sant Cebrià i Argelers, i, posteriorment, de Mauthausen: *Les llunyanies, poemes de l'exili*, obra que va ser localitzada tot just fa dos anys i que caldria situar dintre de l'anomenada Khurbn Poèzie.

El nostre gran referent continua sent, però, l'extensa obra de Montserrat Roig, *Els catalans als camps nazis*, ara reimpressa amb un bon do de l'oportunitat. Es tracta d'una obra que, per la data d'aparició, el 1977, i inspirada pel mateix Amat-Piniella, resulta ser l'única aportació mínimament seriosa dintre el món de la recerca peninsular, que no compta fins ara amb cap altre estudi rigorós que el contrasti i completi (perquè encara queda molta feina per fer). A l'obra de Roig, d'intens valor pel seu caire antropològic i sociològic, més que estrictament historiogràfic o literari, li manca ara un Epíleg que situï definitivament l'obra, lluny de lectures mitificadores (crec que ha de ser "el referent"), analitzi l'estat de la qüestió a la llum de les darreres recerques fetes des del grup de recerca del Fons Sobre la Deportació: 1939-1945 (hores d'ara l'arxiu de memòria oral de la deportació més important d'Espanya), que ajudaria a completar la visió que ens va poder aportar Roig fa gairebé 25 anys. Una modesta aportació nova –lluny d'aprofitats de darrera hora– a la historio-

grafia del món concentracionari català i espanyol és el cas (estrany a casa nostra però habitual a països com França) de la història de vida -en mots de Daniel Bertaux- de l'assessor del Ministeri de Cultura d'Àustria: Francesc Comellas, recollida a *Un català a Mauthausen*, perquè aporta la visió anarquista del fet, inèdita hores d'ara, i perquè contrasta la informació amb 112 deportats, la qual cosa ha possibilitat matisar, precisar o canviar, dades i dates donades en l'obra inicial de la Roig per primera i única vegada encara i malgrat altres novetats que fan més soroll però no contrasten massa. Caldria destacar obres molt recents poc o gens conegudes com les de Francisco Batiste, *El sol se extinguí en Mauthausen*, o de Lluís Marcó, *Llaurant la tristesa*; com també la reedició del volum i compilació de Neus Català, *De la Resistència y la Deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*, que ens introdueix en el món entre desconegut i menystingut del paper de les dones catalanes i espanyoles no només durant el seu pas pels camps, sinó també al llarg de la Resistència (que si en el cas dels homes ja és palès, en el de les dones resulta evident i esfereïdor). Caldria reeditar, en aquesta línia entre reivindicativa i necessària l'obra militant però vivíssima de Mercè Núñez, *El carretó dels gossos. Una catalana a Ravensbruck*.

Per últim, podem trobar-nos amb els casos paradigmàtics d'obres que, des de la ficció creada per autors que no han viscut l'horror concentracionari, estan agafant el relleu deixat pels testimonis reals per tal de mantenir viva la flama del record i continuar incidint en la difícil reflexió sobre un llenguatge i la impossibilitat de comprensió del fenomen, en mots d'Améry. Es tracta del cas de la darrera aportació d'Albert Salvadó, especialitzat en novel·la històrica, *El relat de Gunter Psarris*, on pren el relleu emprès a casa nostra per les obres de Vicenç Villatoro, *La memòria del traïdor*, o la de Maria Àngels Anglada, *El violí d'Auschwitz*, i que tindrien per referent europeu l'encara per traduir Georges Perec i el seu *W, ou le souvenir d'enfance*.

En definitiva, ens trobem en un moment en què, mentre alguns deportats que encara sobreviuen estan decidint-se per aportar el seu darrer testimoniatge, una nova generació d'investigadors i escriptors, lluny de prejudicis i rèmores del passat, han revitalitzat una temàtica i una memòria històrica que, per raons òbvies de la repetició cíclica de fenòmens de persecució sistemàtica de persones, torna estar de rabiosa actualitat. Considero, per últim, que a més del possible caràcter divulgatiu, que hi hagi rigor i no consum morbós, línia difícil que alguns autors, algun periodista, encara han d'aprendre. Cal valorar sobretot treballs de recerca encara calents com el completíssim de José Luis Rodríguez Jiménez *Los esclavos españoles de*

Hitler (Planeta), l'interessant malgrat no aportar novetats de Mark Roseman *La vil·la, el llac, la reunió* (La Magrana), la traducció del clàssic de Tzvetan Todorov *Memoria del mal, tentación del bien* (Península) o l'excel·lent obra de Victor Klemperer *La lengua del III Reich. Apuntes de un filólogo* que la valenta editorial Minúscula s'ha atrevit a traduir. Esfereïdors són dos testimoniatges femenins, el d'Irmgard Keun *Después de medianoche* (també a Minúscula), i el d'Agnes Sassoon *He sobrevivido. Una niña en los campos de exterminio nazi*, de la també agosarada i encertadíssima Ediciones Flor del Viento (en un altre número parlarem del cas de les dones). Si esfereïdors eren els testimoniatges anteriors, dramàtics i brutals són les obres sobre dos personatges claus del nazisme, el doctor Mengele, recollit a *El médico de los experimentos de Hitler. Mengele* (La Esfera), i les *Memorias* d'Albert Speer, editada magistralment per El Acantilado. Per últim, una perla que ha passat desapercibuda, el testimoni d'Stig Dagerman *Otoño alemán*, publicada per Octaedro, un viatge per l'Alemanya devastada de finals dels quaranta. Bones obres d'assaig, recerca, testimoniatge... reflexions sobre la condició humana.

